

porážke pred Viedňou (1683) sa habsburské vojská rýchlo zmocnili Ostrihomu (1685), Nových Zámkov (1686), Budína (1688). Karlovecký mier (1699) potvrdil toto oslobodenie Uhorska a satmársky mier (1711) ukončil aj posledné stavovské povstanie uhorskej šľachty. Habsburgovci ovládli celé Uhorsko.

Po tureckých vojnách sa skončilo intenzívne fortifikačné stavebníctvo. Za dve storočia sa v ňom odohrali veľké premeny, architektonické múzy „inter armas“ tu nemlčali; od starších a novších talianskych systémov, cez holandské a nemecké sa došlo v druhej polovici 17. storočia až k pokročilým francúzskym. Nové opevnené mestá a pevnosti stelesňovali typické renesančné ideály — platónsku estetiku dokonalých tvarov spájali s vojenskými zásadami obrany (Nové Zámky, Vráble, Kollárovo, Leopoldov a i.). So zmenami fortifikačných systémov sa odohrávali aj premeny celkových foriem a architektonických detailov. Na hradoch sa pri ich prestavbách veľmi včas, okolo polovice 16. storočia a v jeho druhej polovici, objavujú oblúčikové atiky (Trenčín, Lietava, Devín, Beckov, Nitra, Lubovňa), portály, okná prechodného štýlu i typicky renesančná sgrafitová výzdoba atď. Rovnako sa na fortifikačných stavbách nadobudli veľké skúsenosti stavebnotechnické a organizačné. Ako výrazne ovplyvňovali obranné momenty celú našu renesančnú architektúru, vidieť najmä na motíve atík, ktoré sa používali v celom civilnom stavebníctve, ba aj na stavbách kostolov a zvoníc.

Všestranný rozvoj architektúry sa v 16. a 17. storočí odohrával najmä v našich mestách. Napriek ich relatívnej hospodárskej stagnácii⁷ dozreli v nich postupne vnútorné podmienky pre samostatný vývin renesančnej architektúry, osobitý trvalým zopätím nových renesančných princípov so živými domácimi stredovekými stavebnými tradíciami.

Rýchlo vznikali početné osobité diela zrelej renesancie — meštianske domy, radnice, kaštiele, dokonalé opevňovacie stavby a na konci 16. a začiatkom 17. storočia aj prvé charakteristické zvonice a kostolné veže zavŕšené tvarovo bohatými štítkovými atikami. Kontinuita a pregnantnosť tohto vývinu hovorí o tvorivých vnútorných silách, bez ktorých by nebol vznikol súvislý, logicky skĺbený prúd.

Približne do začiatku druhej tretiny 17. storočia trvá u nás toto prvé obdobie, vyznačujúce sa viditeľ-

nou tendenciou k racionálnym a prehľadným dispozíciám so striedanou výzdobou, k jasným a ľahko pochopiteľným proporciám hmôt a priestorov.

V istom zmysle bola naša renesančná architektúra späť s bojovou reformáciou, tak ako neskôr baroková s protireformáciou a habsburskou centralizáciou. Na rozdiel od vývinu v českých krajinách nepodarilo sa však Habsburgovcom podrobiť si Slovensko tak rýchlo a jednoznačne ako české krajiny; vzhľadom na vojnu s Turkami a odboj uhorskej šľachty boli tu nútení taktizovať a postupovať miernejšie. Na Slovensku nebolo Bielej hory, ani obdobia „temna“ po nej v takej sile ako v Čechách, a reformácia si tu zachovala, najmä v mestách, isté pozície.

Ako v Čechách a na Morave v mnohých prípadoch baroková architektúra dodnes výrazne značí historický obraz miest a krajiny, tak je to aj na Slovensku často s renesančnou architektúrou.

V druhom období, ktoré pretrváva až do posledných desaťročí 17. storočia, zreteľne sa uvoľňujú racionálne tendencie, ucelenosť a vnútorná logika renesančnej architektúry predchádzajúcej etapy na prospech zložitejšej a malebnejšej škály vzťahov, obohacuje sa jej tvaroslovie a výzdoba, prelínajúca sa s barokovými formami a princípmi.

Výraznejšie oblasti renesančnej architektúry boli jednak na strednom Slovensku, v banských mestách, a najmä na východnom Slovensku, kde renesancia dospela k celkom osobitému prejavu, formálne charakterizovanému spomínanými štítkovými atikami⁸ (kaštiele, zvonice, kostolné veže, meštianske domy).

Východoslovenská renesancia úzko súvisela s renesanciou južného Poľska s centrom v Krakove. Hoci patriciát väčšiny stredovekých miest na Slovensku bol z niekdajších nemeckých kolonistov, ich architektúra sa neponášala na severskú, nemeckú renesanciu, ale mala vlastný charakter a veľa črt, ktoré ju spájali aj s renesanciou južných, stredomorských oblastí.⁹ Spojenie s južným Poľskom bolo posilnené aj tým, že v rokoch 1412—1772 bolo 13 spišských miest daných do zálohu Poľsku, medzi nimi Poprad a mestecká v jeho okolí, Spišská Nová Ves, Spišská Belá, Spišské Vlachy a Spišské Podhradie. Rovnako nachádzame, najmä na západnom Slovensku, súvislosti s vývinom architektúry v Podunajsku, v Rakúsku, i na Morave a v Čechách.

27. Banská Štiavnica, arkier tzv. bellházyovského domu na Volgogradskej ul., č. 22, 1616 ►